

พุทธคุณ : ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ หรือพระคุณความดีที่ต้องนำไปปฏิบัติ*

ธีรโชติ เกิดแก้ว**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอสาระสำคัญของพุทธคุณ คือพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากการตั้งความปรารถนาอย่างแน่วแน่ การบำเพ็ญบารมีมาอย่างต่อเนื่องและการพัฒนาตนตามหลักอริยมรรคจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยสรุปมี ๓ ประการ คือพระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งแก่นแท้ของพุทธคุณไม่ใช่เรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจที่ลดบันดาลเรื่องต่าง ๆ ให้แก่ผู้บูชา แต่เป็นเรื่องของปัญญา ความบริสุทธิ์ และพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ที่ชาวพุทธจะต้องบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ไม่ใช่มีไว้เพื่อสวดอ้อนวอนหรือร้องให้ลดบันดาลในเรื่องที่ต้องการ เพื่อป้องกันการเข้าใจผิด และรักษาสัจธรรมของพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไป

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของสารนิพนธ์ “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธคุณในสื่อสิ่งพิมพ์พระเครื่อง” หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๔

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

Buddhist Virtues: Sacredness or the Ideals for Practice*

*Teerachoot Kerdkeaw***

Abstract

This article aims to clarify the meaning of Buddhist virtues that originally referred to the ideals of the Lord Buddha. Buddhist virtues are the single-minded wish, diligent meditation, and self-cultivation according to the noble path (magga). These are the processes of the Lord Buddha used to achieve enlightenment. In other words, Buddhist virtues are the wisdom, the purity, and the compassion of the Lord Buddha. The essence of these virtues is not the sacredness or miracles that happen to worshippers. Instead, it is the ideal achieved through these three practices of the Lord Buddha which all Buddhists should worship by following in his footsteps.

Buddhist virtues, in conclusion, are not what happen when praying or by expecting miracles. On the contrary, righteous perception and practice are the sole way for preserving Buddhism and passing it down to later generations.

* This article is a part of a minor thesis “Analytical Study of the Virtues of the Buddha as Appeared in the Buddhist Amulet Printed Media” for the Award of the Degree of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies) Mahachulalongkornrajavidyalaya University 2011.

** Assistant Professor, Department of Humanity and Society of Liberal Arts, Huachiew Chalermprakiet University.

ความนำ

พุทธคุณเป็นคำที่ชาวไทยพุทธรู้จักกันมาช้านาน ตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยจนกระทั่งได้เข้ามามีบทบาทสำคัญแทนความเชื่อเดิมและศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาก่อนหน้านั้นในฐานะศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ ที่สำคัญพุทธคุณเป็นพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดาในพระพุทธศาสนา และเป็นรัตนะหนึ่งในพระรัตนตรัยอันเป็นที่เคารพ บูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน

พุทธคุณเป็นพระคุณสมบัติอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากการตั้งความปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญบารมี ๑๐ จนครบบริบูรณ์ทั้ง ๓๐ ประการ (สมมติสภารม) และการบำเพ็ญความเพียรทางจิตตามหลักอริยมรรคจนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง มิใช่เกิดจากผู้มีฤทธิ์หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ใดบันดาลให้

พุทธคุณเป็นแนวทางปฏิบัติและหลักยึดเหนี่ยวทางใจที่นำผู้ศรัทธาให้เข้าถึงพระคุณความดีของพระพุทธเจ้าแล้วน้อมนำไปปฏิบัติตามเพื่อบรรลุความเป็นผู้รู้แจ้งและความหมดจดแห่งจิตตามรอยพระบาทของพระองค์ เพราะถ้าพิจารณาถึงเนื้อแท้ของพุทธคุณทั้ง ๙ ประการแล้วจะพบว่า พุทธคุณทั้งหมดเกิดจากการพัฒนาตนสู่ความรู้แจ้งและความบริสุทธิ์ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จะต้องปฏิบัติตาม มิใช่เกิดจากการดลบันดาลจากเทพหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์เหมือนมนุษย์และธรรมชาติแต่อย่างใด และพุทธคุณก็ไม่ใช่อำนาจในเชิงดลบันดาลเรื่องต่างๆ ที่มนุษย์ร้องขอ และไม่ใช่อำนาจที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะนำเอาไปใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสิ่งต่างๆ ให้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลเรื่องต่างๆ ให้แก่มนุษย์

ปัจจุบันคนไทยจำนวนไม่น้อยที่เข้าใจพุทธคุณที่ไม่ตรงกับแก่นแท้ของพุทธคุณ และมีคนส่วนหนึ่งได้นำพุทธคุณไปใช้กับวัตถุที่สร้างขึ้น ได้แก่ วัตถุมงคล และเครื่องรางของขลังต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของอิทธิฤทธิ์ อำนาจ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถป้องกันภัย อันตราย เรื่องเลวร้ายหรือดลบันดาลเรื่องต่างๆ ให้แก่ผู้บูชาสักการะ ที่สำคัญก็คือมีการประชาสัมพันธ์ความเชื่อเรื่องพุทธคุณผ่านสื่อต่างๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต รวมถึงสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้ความเชื่อที่มีต่อพุทธคุณในลักษณะดังกล่าวแพร่หลายมากขึ้น นับวันความเชื่อ ความเข้าใจ และการปฏิบัติต่อพุทธคุณของคนไทยบางส่วนจะออกนอกกรอบของความจริงมากยิ่งขึ้น

จากปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่า ควรที่จะสื่อสารที่เป็นจริงของพุทธคุณตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง เพื่อสร้างศรัทธาและการปฏิบัติต่อพุทธคุณให้ถูกต้องอันจะเป็นการสืบทอดหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นสัจธรรมให้ดำรงอยู่ต่อไป

ความหมายและประเภทของพุทธคุณ

พุทธคุณ หมายถึง พระคุณความดีของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากการพัฒนาชีวิตด้วยการบำเพ็ญบารมี สะสมความดีมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง

พุทธคุณที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีอยู่หลายแห่ง แต่ในบทความนี้ ผู้เขียนขอสื่อสารสำคัญของพุทธคุณใน ๓ หมวด คือ

๑. พุทธคุณ ๙

พุทธคุณในหมวดนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ หลายแห่ง เช่น มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก^๑ อังคุตตรนิกาย จั๊กกนิบาต^๒ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย^๓ และ ปกรณวิเสส วิสุทธิมรรค^๔ เป็นต้น ซึ่งพุทธคุณแต่ละข้อมีความหมายและสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑.๑ อระระหัง

พุทธคุณข้อนี้มักแปลตรงตัวว่าทรงเป็นพระอรหันต์ แต่พระพุทธ-

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔/๖๕-๖๖. การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย-บาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใช้เกณฑ์ดังนี้ ตัวเลขแรกหลังชื่อย่อคัมภีร์ หมายถึง เล่มที่... ตัวเลขที่สองหมายถึง ข้อที่... ตัวเลขที่สาม หมายถึง หน้าที่...

^๒ อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๒/๒-๓.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, สมณุตปาสาทิกาย นาม วินยฎฐกถาย ปฐโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๙-๑๓๒.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค นาม ปกรณวิเสสสุส ทูตโย ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๕๒-๒๖๘.

โฆสจารย์^๔ ได้อธิบายพระคุณสมบัติของพระพุทเจ้าข้อนี้ไว้ในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ๔ ความหมาย คือ

๑.๑.๑ ผู้ห่างไกลจากกิเลสที่เปรียบเสมือนข้าศึก

๑.๑.๒ ผู้ทำลายซีก้าแห่งสังสารวัฏ

๑.๑.๓ ผู้ควรรับปัจจัยสี่เพราะพระองค์เป็นพระทักษิโณยบุคคล ผู้ประเสริฐ เรื่องนี้จะไปสัมพันธ์กับสังฆคุณในฐานะที่พระพุทเจ้าทรงเป็นพระอริยสงฆ์ รูปแรกในพระพุทศาสนาด้วย

๑.๑.๔ ผู้ไม่ทำบาปในที่ลับ เพราะพระองค์ทรงหมดกิเลสแล้ว พุทคุณข้อนี้สอดคล้องกับคุณสมบัติของพระอรหันต์ที่พระพุทเจ้าตรัสไว้ใน มหาอัสปฐสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกัว่า *“...เพราะไม่มีบาป อุกุศลธรรมที่ทำให้ เศร้าหมอง นำไปเกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีวิบากเป็นทุกข์ ทำให้มีชาติ ชรา มรณะต่อไป”*^๕

สาระสำคัญของพุทคุณข้อนี้อยู่ที่เป้าหมายสูงสุดของพุทธรรม คือ การขจัดกิเลสที่เป็นสาเหตุของความทุกข์ทั้งมวล เรื่องนี้วิเคราะห์ได้จากหลัก อริยสังสี่ หรือหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่กล่าวถึงแก่นของพุทธรรม คือ การทำจิตให้ บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลส

คำว่า “อรห” หรือที่คนไทยเรียกติดปากว่า “อรหันต์” ได้มีการนำมา ใช้ในความหมายที่ไม่ตรงกับเนื้อแท้ของพุทคุณข้อนี้ประการหนึ่ง คือ คนไทยบางส่วน ได้ยกย่องพระภิกษุบางรูปว่าเป็นพระอริยบุคคลโดยกำหนดจากฤทธิ์ อำนาจวิเศษ เช่น พระอริยสงฆ์หรือบริสุทธิ์สงฆ์^๖ หรือบางคนยกย่องพระเกจิอาจารย์บางรูปเป็น

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, สมณตปาสาทิกาย นาม วินยฎฐกถาย ปฐโม ภาค, หน้า ๑๑๙.

^๖ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๓๔/๔๖๓.

^๗ ยุทธนา พินิจพันธ์, “บริสุทธิ์สงฆ์ ขุนพลแห่งกองทัพธรรม พระอาจารย์สมคิด วิฑิตสกุโข วัดนครอินทร์ นนทบุรี”, **ศักดิ์สิทธิ์**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๖๓๘ (๑ สิงหาคม ๒๕๕๒) : ๒๑.

เทพเจ้าผู้มีฤทธาณาภาพ เช่น เทพเจ้าแห่งด้านขุนทด^๔ เป็นต้น ผิดกับในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นผู้รับรองว่าบุคคลนั้นๆ จะเป็นพระอริยะหรือไม่ ตามภาวะแห่งจิตที่เข้าถึงกระแสธรรมของแต่ละบุคคลว่าอยู่ในระดับใด ซึ่งปรากฏหลักฐานยืนยันชัดเจนว่าพระอริยะบุคคลเท่านั้นที่จะรู้ว่าใครเป็นพระอริยะบุคคลหรือไม่ และพระอริยะบุคคลระดับต่ำกว่าก็ไม่สามารถกำหนดจิตของพระอริยะบุคคลที่มีภูมิธรรมสูงกว่าตนได้ มีแต่พระอริยะบุคคลที่บรรลุธรรมขั้นสูงเท่านั้นที่จะกำหนดจิตของพระอริยะบุคคลระดับต่ำกว่าได้ ที่สำคัญคือปุถุชนไม่สามารถกำหนดรู้จิตของพระอริยะบุคคลได้เลย^๕ ดังนั้น การที่มีผู้กล่าวว่าภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นพระอริยะบุคคลโดยกำหนดจากฤทธิ์ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ตรงกับหลักพุทธธรรม

๑.๒ สัมมาสัมพุทธโ

พุทธคุณข้อนี้ แปลว่าผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบและด้วยพระองค์เอง ซึ่งมีสาระสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑.๒.๑ ธรรมที่ทรงตรัสรู้ล้วนเป็นสังขธรรม และสังขธรรมที่ทำให้พระองค์ทรงได้พระนามว่า “พุทธะ” คือ อริยสัง ๔ ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นผู้ประเสริฐมี ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค^๖

๑.๒.๒ การตรัสรู้นั้นเกิดจากการบำเพ็ญเพียรของพระองค์เองและเป็นการค้นพบด้วยพระองค์เอง ไม่มีใครเป็นครู อาจารย์ผู้สอนแนวทางแห่งโลกุตระเรื่องนี้ศึกษาได้จากพระนามของพระพุทธเจ้าคือ อภิภู ที่แปลว่า พระผู้เป็นเอง หมายถึง พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าเพราะการตรัสรู้ของพระองค์เอง^๗

สาระสำคัญของพุทธคุณข้อนี้มุ่งแสดงสังขธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และการบรรลุสังขธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเกิดจากการบำเพ็ญบารมีของ

^๔ น.นิพพาน, “หลวงพ่อกุณ ปริสุทโธ เกจิอมตะแห่งศตวรรษ”, **ศักดิ์สิทธิ์**, ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๖๓๘ (๑ สิงหาคม ๒๕๕๒) : ๕๔.

^๕ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, **มงคลตถุทีปนี ทุติโย ภาค**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๔๖๘-๔๖๙.

^๖ วิ. มหา. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑-๒๒.

^๗ ขุ.จ. (บาลี) ๓๐/๙๗/๒๑๗.

พระองค์เอง ไม่ใช่เกิดจากการดลบันดาลของเทพหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ พุทธคุณข้อนี้นี้ยังแสดงการพึ่งตนเอง ทั้งนี้วิเคราะห์จากการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า ที่เกิดจากความเพียรพยายามของพระองค์เอง ดังจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้ ชาวพุทธพึ่งตนเองไว้ในอรรถตถารค ขุททกนิกาย ธรรมบทหลายประการ เช่น “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่น ใครเล่าจะเป็นที่พึ่ง เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่ พึ่งอันได้โดยยาก”^{๑๒}

พระพุทธพจน์นี้ได้ยืนยันถึงการให้ความสำคัญกับศักยภาพของมนุษย์ แต่ละคน และกล่าวอย่างถึงที่สุด การที่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งหมด โดยเฉพาะใน ทางธรรมจึงนับเป็นหลักประกันความสำเร็จในการพัฒนาตนของมนุษย์อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังได้แสดงถึงความจริงที่ว่า ความสุข ความทุกข์ ความสำเร็จ ความล้มเหลว ความเจริญ หรือความเสื่อมที่แท้จริงอยู่ที่การกระทำของมนุษย์ ไม่ได้เกิดจาก โชควาสนา การดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตัวอักษร หรือฤกษ์ยาม เรื่องที่ยืนยัน ความจริงข้อนี้ศึกษาได้จากปุพพัตถสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตที่ว่า “สัตว์เหล่าใด ประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจในเวลาใด เวลานั้นชื่อว่า ฤกษ์ดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี ยามดี และบุชาติในพรหมจารีบุคคล...”^{๑๓}

๑.๓ วิชชาจะระณะสัมปันโน

พุทธคุณข้อนี้นี้ แปลว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรรยา พุทธคุณข้อนี้นี้ มีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจอยู่ ๒ เรื่อง คือ

๑.๓.๑ ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยวิชา หมายถึง ความรู้แจ้งที่กล่าวไว้ใน กัณฑ์ทรกสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกัภายใต้ชื่อว่าญาณมี ๓ ประการ คือ (๑) ปุพเพ นิวาसानุสสติญาณ ระลึกชาติในอดีตได้ (๒) จุตูปปาตญาณ รู้การตายและการเกิดของสัตว์ (๓) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะทั้งหลาย^{๑๔}

^{๑๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐ /๘๒.

^{๑๓} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕๖/๔๐๐.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐/๑๐.

นอกจากนี้ในสามัญญผลสูตร ที่มกนิกาย สิลขันธวรรค ยังได้กล่าวถึง วิชา ความรู้แจ้งไว้อีก ๘ ประการ คือ (๑) วิปัสสนาญาณ ญาณในวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิต (๒) มโนมยิทธิ ฤทธิ์ทางใจที่เกิดจากอำนาจฌาน เช่น เนรมิตกาย เป็นต้น (๓) อิทธิวิธีย์ แสดงฤทธิ์ต่างๆ เช่น เหาะไปในอากาศ เป็นต้น (๔) ทิพพโสถ ฤทธิ์ที่สามารถฟังเสียงต่างๆ ได้ดี (๕) เจโตปริยญาณ ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้ (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติในอดีตได้ (๗) ทิพพจักขุ ตาทิพย์ สามารถเห็นเรื่องลงต่างๆ ได้ตามปรารถนา (๘) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ^{๑๔}

พุทธคุณ ๕ ประการในวิชา ๘ ได้แก่ ฤทธิ์ทางใจ การแสดงฤทธิ์ได้ การกำหนดรู้ใจผู้อื่นได้ ระลึกชาติได้ และมีตาทิพย์ แม้จะเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงก็ตาม แต่พระพุทธองค์จะทรงนำมาใช้เท่าที่จำเป็น ส่วนใหญ่มักใช้ในกรณีเป็นอุบายสอนคน หรือปกป้องพระพุทธศาสนา เช่น การแสดงยมกปาฏิหาริย์ เป็นต้น เรื่องเหล่านี้ได้มีผู้ตีความไปในทางฤทธิ์อำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงดลบันดาล และนำไปสู่การเข้าใจผิดของคนบางส่วนว่า พุทธคุณ คือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ให้แก่มนุษย์โดยนำไปผนวกเข้ากับลัทธิไสยศาสตร์ เวทมนตร์ คาถาซึ่งไม่ตรงกับแก่นแท้ของพุทธคุณ เนื่องจากพุทธคุณตั้งแต่ข้อที่ ๒-๖ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อภิญา ๖” เป็นพระคุณสมบัติที่เกิดจากการฝึกจิตให้เป็นสมาธิขั้นฌานสมาบัติ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงจัดพุทธคุณเหล่านี้ว่ายังอยู่ในขั้นโลกียะ ยังไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง

๑.๓.๒ ผู้ถึงพร้อมด้วยจรณะ คำว่า “จรณะ” คือ ความประพฤติที่เป็นแนวทางบรรลुวิชาหรือนิพพาน ซึ่งพระอรรถกถาจารย์^{๑๕} ได้อธิบายว่า ได้แก่ จรณะ ๑๕ ประการ คือ (๑) ถึงพร้อมด้วยศีลตามสถานภาพของแต่ละบุคคล (ศีลสัมปทา) (๒) การปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้ชีวิตเจริญองกงาม (อปันณกปฏิบัติ)

^{๑๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔.

^{๑๕} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๔๙. การอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทย-บาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใช้เกณฑ์ดังนี้ ตัวเลขแรกหลังชื่อย่อคัมภีร์ หมายถึง เล่มที่...ตัวเลขที่สอง หมายถึง ข้อที่...ตัวเลขที่สาม หมายถึง หน้าที... แต่ถ้ามีตัวเลขเพียง ๒ ตัวเลข ตัวเลขแรกจะหมายถึง เล่มที่... ตัวเลขที่สองจะหมายถึง หน้าที...

และในอังคุตตรนิกาย ดิกนิบาตได้แสดงหลักธรรมที่เนื่องด้วยจรรยาข้อนี้ไว้ ๓ ประการ คือ อินทรีย์สังวร การสำรวมอินทรีย์ คือ ระวังไม่ให้อกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้ อารมณ์ภายนอกที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจที่จะส่งผลให้เกิดการกระทำที่ไม่ชอบ โภชนะ มัตตัตถุญตา ความรู้จักประมาณในการบริโภคที่เกิดจากการใช้ปัญญา พิจารณาถึงความพอเหมาะเพื่อให้การบริโภคเป็นไปตามจุดมุ่งหมายและประโยชน์ที่แท้จริง ชาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความเพียร ตีนตัวอยู่เสมอ เพื่อมิให้ถูกนิรณห์เข้าครอบงำ มีความพร้อมทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจทุกอย่างให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ^{๑๓} การปฏิบัติตนในสังฆธรรม ได้แก่ หลักสี่ปรัสธรรม หมายถึง ธรรมของคนดีที่แสดงไว้ใน จุฬพุณณสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกัมี ๗ ประการ คือ ศรัทธา มีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หิริ มีความละอายต่อบาป โอตตปปะ มีความเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าทำชั่ว พหุสูต เป็นผู้ศึกษา เรียนรู้มาก วิริยารัมภะ มีความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง สติ มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ และปัญญา มีปัญญา รู้เห็นเรื่องต่าง ๆ ตามความจริง^{๑๔} (๕) ฉาน ๔ คือปฐมฉาน ทุตติยฉาน ตติยฉาน และจตุตถฉานที่เป็นผลของการพัฒนาจิตตามหลักสมถกรรมฐาน^{๑๕}

๑.๔ สุกะโต

พุทธคุณข้อนี้ แปลว่า ผู้เสด็จไปดีแล้ว พระพุทธโฆสจารย์ ได้อธิบาย ความหมายของพุทธคุณข้อนี้ไว้ ๔ ประการ คือ

๑.๔.๑ ผู้ดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘

๑.๔.๒ ผู้ดำเนินไปสู่พระนิพพาน

๑.๔.๓ ผู้เสด็จไปดีแล้ว เพราะทรงละกิเลสได้ด้วยอหัตตมรรค

๑.๔.๔ ผู้เสด็จไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่สัตว์โลก เพราะการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้ามีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์และความสุขของสัตว์โลกเป็นสำคัญ^{๑๖}

^{๑๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๙.

^{๑๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๒/๑๐๗.

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๑/๔๑.

^{๑๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, สมณุตปาสาทิกาย นาม วินยฎฐกถาย ปฐโมภาโค, หน้า ๑๒๒.

พุทธคุณข้อนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความดีที่เกิดการปฏิบัติตามมรรคมองค์ ๘ ที่ทำให้พระองค์ทรงบรรลุอรหัตมรรคและความดีที่ต่อยอดคือการทำให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติ ตามอริยมรรคด้วย

๑.๕ โลกะวิหุ

พุทธคุณข้อนี้ แปลว่า ผู้รู้แจ้งโลกทั้งปวง จากการศึกษพบว่าโลกที่ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้นมี ๒ ลักษณะ คือ โลกภายนอกหรือโลกวัตถุ เช่น โลกมนุษย์ สัตว์โลก โอกาสโลก เป็นต้น และโลกภายในหรือโลกทางจิต เช่น โลก ๔ คืออริยสัง ส์ เป็นต้น^{๒๑}

พุทธคุณข้อนี้มุ่งแสดงถึงพระอัจฉริยภาพทางปัญญาของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงรอบรู้โลกทั้งทางกายภาพและจิตภาพ ทรงถึงที่สุดแห่งโลก มีพรหมจรรย์สมบูรณ์ แล้ว ไม่ทรงยึดติดในโลกนี้และโลกหน้า และโลกที่ทรงให้ความสำคัญยิ่งคือโลกภายใน ที่เป็นนามธรรม โดยเฉพาะอริยสังส์ที่ทรงบัญญัติไว้ในร่างกายมนุษย์ที่ยาวประมาณ ๑ วา ซึ่งเป็นโลกที่ไม่สามารถถึงได้ด้วยการเดินทาง^{๒๒} แต่เข้าถึงได้ด้วยการพัฒนาจิต ให้เกิดปัญญา พระองค์ทรงเป็นผู้หลุดพ้นจากโลกทางวัตถุ และสอนให้ชาวพุทธละ ความยึดติดในโลกวัตถุด้วย เรื่องนี้ศึกษาได้จากโลกวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “เธอทั้งหลายจงมาดูโลกนี้อันวิจิตรดุจราชรถที่พวกคนเขลาหมกมุ่นอยู่ แต่ผู้รู้หาข้อง อยู่ไม่”^{๒๓}

๑.๖ อนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ

พุทธคุณข้อนี้ แปลว่า ผู้สามารถฝึกบรูษที่สมควรฝึกได้ ไม่มีใคร ยอดเยี่ยมกว่าด้วยคุณ เช่น ศิล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณที่สสนะ เป็นต้น เพราะทรงฝึกพระองค์จากบุดูชนสู่ความเป็นพระอริยบุคคลด้วยการบำเพ็ญ บารมีมาอย่างยาวนาน สำหรับการฝึกผู้อื่นพระองค์จะทรงกำหนดวิธีการฝึกที่ เหมาะสมแก่บุคคลนั้นๆ ขอให้ดูตัวอย่างที่พบต่อไปนี้ประกอบ คือ

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔-๑๒๗.

^{๒๒} อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๔๕/๓๔-๓๕.

^{๒๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑/๘๖.

๑๖.๑ วาสนา หมายถึง พฤติกรรมที่ทำงานชิ้นและได้กลายเป็นนิสัย ประจำตัวที่สั่งสมมาในอดีตชาติ เช่น ทรงแสดงพระอภิธรรมโดยให้พระสารีบุตร นำไปแสดงแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปที่อดีตชาติเคยเกิดเป็นค่างคาหนุ อาศัยอยู่ในบริเวณ ที่อยู่ของพระภิกษุที่เรียนพระอภิธรรม ฟังการสาธยายพระอภิธรรมเป็นประจำ ทำให้ ภิกษุเหล่านั้นมีความชำนาญในพระอภิธรรมและบรรลุธรรมในเวลาต่อมา^{๒๔}

๑๖.๒ อุปนิสัยอันเป็นพื้นฐานหรือลักษณะของจิต หลักธรรมที่แสดง ถึงการฝึกมนุษย์ในข้อนี้ศึกษาวิเคราะห์ได้จากทรงกำหนดวิธีให้เหมาะกับจริตของ มนุษย์ ๖ ประการ คือ (๑) คนราคะจริต หมายถึง คนที่มีนิสัยรักสวयรักงาม ต้องฝึก จิตด้วยการเจริญอสุภะและกายคตาสติ (๒) คนโทสะจริต หมายถึง คนที่ชอบใจร้อน โกรธ หงุดหงิดง่าย ต้องฝึกจิตด้วยการเจริญพรหมวิหาร ๔ และกสิณ ๑๐ (๓) คน โมหะจริต หมายถึง คนที่หนักไปทางเขลา ต้องฝึกจิตด้วยการอยู่ใกล้ครูผู้เป็นกัลยาณมิตร เพื่อศึกษาเล่าเรียน สอบถามข้อที่ตนสงสัย (๔) คนวิตกจริต หมายถึง คนมักชอบ วิตกกังวล คิดฟุ้งซ่าน ต้องฝึกจิตด้วยการเจริญอานาปานสติหรือการเพ่งกสิณ (๕) คนสังขารจริต หมายถึง คนที่มักมีจิตซบเซา ซึ้ง เชื่องช้า ต้องฝึกจิตด้วยพุทธานุสติ อัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ และเทวตานุสติ (๖) คนญาณจริตหรือ พุทธิจริต หมายถึง คนมักที่ชอบคิดพิจารณา ต้องฝึกจิตด้วยมรณานุสติ อุปสมานุสติ จตุธาตววัฏฐาน และอาหาเรปฏิกูลสัญญา^{๒๕}

๑๖.๓ ความถนัด (อธิมุติ) เช่น ทรงแสดงธรรมแก่พวกขงู ที่พากันชำระบาปด้วยการอาบน้ำและบูชาไฟว่า น้ำที่คนพากันไปอาบหรือไฟที่คนพากัน บูชาไม่อาจทำให้คนสะอาด (หมดจากบาป อุกุศลธรรม) ได้ แต่เรื่องที่จะทำให้คน สะอาดได้ คือ สัจจะและธรรม^{๒๖} ซึ่งพระอรธกถาจารย์ได้อธิบายว่า สัจจะในที่นี้ หมายถึง วจีสัจจะ คือ การพูดคำสัตย์และวีรตตีสัจจะ หมายถึง การมีความตั้งใจจริง ที่จะงดเว้นจากอกุศลธรรมทั้งปวง ส่วนธรรม หมายถึง อริยมรรค และอริยผล^{๒๗}

^{๒๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธมมปทภูฏกถาย ฉฏฐุ ภาโค**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๘๘.

^{๒๕} ข.ม. (ไทย) ๒๔/๑๕๖/๔๓๐.

^{๒๖} ข.อ. (ไทย) ๒๕/๔/๑๘๒-๑๘๓.

^{๒๗} ข.อ.อ. (บาลี) ๔/๘๐.

๑.๖.๔ อินทรีย์ เช่น ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรที่ว่าด้วยอนัตตา รวมถึงความไม่เที่ยงและความเป็นทุกข์ด้วยแก่ พระปัญญาวัคคีย์เป็นเหตุให้พระปัญญาวัคคีย์ ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าบรรลुพระอรหัตต์ เป็นต้น^{๒๘}

การฝึกมโนษย์ของพระพุทธเจ้าจะมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยแวดล้อมและปัจจัยภายในของบุคคลแต่ละคน บางครั้งก็ทรงใช้วิธีการฝึกแบบพิเศษ ได้แก่ อิทธิฤทธิ์ เช่น การฝึกใจรองकुสิมालที่ฆ่าคนมาเป็นจำนวนมากโดยใช้อิทธิฤทธิ์สังขารซึ่งพระอรธรตถาจารย์อธิบายว่า พระองค์ทรงบันดาลฤทธิ์หลายอย่าง เช่น ย่นหนทางให้สั้นเพื่อทรงดำเนินได้เร็วจนใจรองकुสิมालตามพระองค์ไม่ทัน เป็นต้น^{๒๙} เรื่องนี้ย่อมชี้ชัดถึงความเป็นอัจฉริยบุคคลของพระพุทธเจ้าที่ทรงฝึกได้กระทั่งใจรองकुสิมाल

อีกตัวอย่างหนึ่งของหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ฝึกพุทธบริษัท คือ อนุพุพิภกา หมายถึง ธรรมเทศนาที่แสดงความลุ่มลึกลงไปตามลำดับ เป็นหลักธรรมที่พระองค์ทรงใช้ฝึก ขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังธรรมให้ประณีตขึ้นไปจนกระทั่งมีอุปนิสัยแก่กล้าสามารถที่จะเข้าถึงธรรมชั้นสูงได้มี ๕ ประการ คือ (๑) ทานกถา แสดงเรื่องการให้ การเสียสละ (๒) สีลกถา แสดงเรื่องความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม (๓) ลักคกถา แสดงเรื่องความสุข ความเจริญของสวรรค์ (๔) กามาทีนวกถา แสดงเรื่องผลเสียของกาม (๕) เนกขัมมานิสังสกถา แสดงเรื่องผลดีของการละกามออกบวช ประพฤติพรหมจรรย์^{๓๐} อนุพุพิภกานี้เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมาก ในช่วงเริ่มประกาศศาสนา ส่งผลให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาหันมานับถือพระพุทธศาสนา เป็นจำนวนมาก

ถ้าพิจารณาถึงพระคุณสมบัติข้อนี้จะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงเตรียมความพร้อมก่อนที่จะฝึก (แสดงธรรม) บุคคลที่จะทรงเสด็จไปโปรด ด้วยการกำหนดวิธีการสอน สื่อการสอน และพุทธธรรมที่สอดคล้องกับอุปนิสัยเป็นต้นของบุคคลนั้นๆ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงให้ความสำคัญต่อการฝึกตนอย่างมาก เห็นได้

^{๒๘} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๑.

^{๒๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๘/๒๔๒.

^{๓๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๐/๑๘๘.

จากพุทธตำราสที่ตรัสไว้ในนาควรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทหลายข้อ เช่น “ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำสว่างเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด”^{๙๐}

ข้อสรุปของการฝึกตนตามพุทธคุณข้อนี้คือ การฝึกกายให้มีพฤติกรรมทางกาย วาจาที่ดั่งงามด้วยศีล และการฝึกจิตให้มั่นคง บริสุทธิ์ด้วยสมาธิและปัญญา ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนดีแล้วในขั้นนี้ได้รับการอธิบายจากพระอรชฎกถาจารย์ว่า หมายถึง ผู้ที่บรรลุนิยามรรค ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค^{๙๑}

๑.๗ สัตถา เทวมะนุสสานัง

พุทธคุณข้อนี้ แปลว่า ทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติของครูที่ดี ทรงสอนด้วยความเมตตา มิใช่เพื่อลาภสักการะและคำสรรเสริญ และทรงมุ่งประโยชน์สุขของผู้ฟังเป็นสำคัญ (พหูชนหิตาย พหูชนสุขาย) เรื่องนี้ศึกษาได้จากวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าในโสณทัณฑสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธ วรรค ๔ ประการ คือ

๑.๗.๑ ทรงชี้แจงให้เห็นชัดเจน เป็นขั้นตอนของการแจกแจงเรื่องที่สอน แสดงเหตุและผลให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เช่น เมื่อทรงแสดงธรรมที่เป็นกุศลก็ทรงชี้ให้เห็นว่าธรรมที่ยกขึ้นแสดงนั้นเป็นกุศลอย่างไร มีประโยชน์หรือผลดีอย่างไร (สันทัสสนา)

๑.๗.๒ ทรงโน้มน้าวใจของผู้ฟังให้อยากรับไปปฏิบัติ ทรงบรรยายให้ผู้ฟังซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญเรื่องนั้นๆ จนใจยอมรับ อยากรลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ เช่น ทรงแสดงธรรมที่เป็นกุศลมูล หมายถึง หลักธรรมที่เป็นต้นเหตุของความดีงามต่างๆ คือความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง แล้วทรงโน้มน้าวจิตของผู้ฟังให้อยากปฏิบัติตามหลักกุศลมูลดังกล่าว (สมาทพนา)

๑.๗.๓ เราใจให้อาจหาญแกลัวกล้ำ ทรงกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ กระทำให้สำเร็จ ลู่งาน ไม่ย่อท้อ ไม่กลัวลำบาก ตัวอย่างที่

^{๙๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^{๙๑} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๗/๑๒๕.

พระพุทธเจ้าทรงใช้เทคนิคนี้คือทรงแสดงอนุบุพพิกถา หมายถึง หลักธรรมที่ลุ่มลึกตามลำดับ เริ่มตั้งแต่ทาน การเสียสละจนถึงเนกขัมมะ คือการออกจากกาม (สมุตเตชนา)

๑.๓.๔ ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง เป็นเทคนิคของการทำให้ผู้ฟังเกิดความชื่นบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือประโยชน์ที่จะได้รับและแนวทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จขั้นที่สูงขึ้นไป เช่น ทรงแสดงอัมมิกถา คือ เรื่องที่ประกอบด้วยธรรมทำให้ผู้ฟังได้ปิติ เสื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก (สัมปหังสนา)^{๓๓}

นอกจากนี้ เรื่องที่ยืนยันความเป็นครูของพระพุทธเจ้ายังมีกล่าวไว้ อีกหลายแห่ง เช่น ในปาสาทิกสูตร ที่ฆนิกาย ปาฎิกวรรคได้กล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้าคือ ตถาคต ที่สะท้อนถึงอัจฉริยภาพของความเป็นครูในความหมาย ๕ ประการ คือ (๑) กาลวาทิ ผู้ตรัสในเวลาที่เหมาะสม (๒) สัจจวาทิ ผู้ตรัสสภาวะที่เป็นจริง (๓) อัตถวาทิ ผู้ตรัสปรมาตถนิพพาน (๔) อัมมวาทิ ผู้ตรัสถึงมรรค ผล (๕) วินยวาทิ ผู้ตรัสถึงวินัยมีการสำรวม เป็นต้น^{๓๔}

๑.๘ พุทโธ

ความหมายของพุทธคุณข้อนี้ศึกษาได้จากขุททกนิกาย จุฬนิเทศที่ได้กล่าวถึงความหมายของพุทธคุณข้อนี้ไว้หลายประการ เช่น ผู้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย ผู้ทำให้หมู่สัตว์ตรัสรู้ ผู้เป็นพระสัมพันธัญญ (รู้ธรรมทั้งปวง) ผู้เห็นธรรมทั้งปวง ผู้เบิกบาน ผู้เป็นพระชินาสพ (ผู้สิ้นอาสวกิเลส) ผู้ปราศจากอุปกิเลส ผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะอย่างสิ้นเชิง ผู้เสด็จถึงทางสายเอก ผู้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณด้วยพระองค์เอง และผู้ขจัดความไม่รู้ ซึ่งพระนามว่า พระพุทธเจ้านี้ ไม่มีใครทรงขนานนามให้พระองค์ทั้งสิ้น แต่เป็นพระนามที่เกิดขึ้นพร้อมกับการได้บรรลุพระสัมพันธัญญญาณที่โคนต้นโพธิ์ของพระองค์เอง^{๓๕}

^{๓๓} ที.สี. ๙/๓๒๒/๑๒๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๘/๑๔๗.

^{๓๕} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๗/๓๓๗-๓๓๘.

พุทธคุณข้อนี้ช่วยให้เห็นภาพรวมของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาว่าเป็นหลักเพื่อพัฒนาชีวิตมนุษย์สู่ความรู้แจ้งและความหมดจดแห่งจิตที่ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองเป็นสำคัญ

๑.๙ ภาวะวา

พุทธคุณข้อนี้มีความหมายหลายประการดังที่ปรากฏในขุททกนิกาย จุฬนิทเทส เช่น

๑.๙.๑ ผู้ทำลายกิเลส เช่น รากะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

๑.๙.๒ ผู้จำแนกแยกแยะ แจกแจงธรรม

๑.๙.๓ ผู้ถึงที่สุดแห่งภพ (นิพพาน)

๑.๙.๔ ผู้อบรมพระวรกาย (ด้วยศีล) และจิตด้วยสมาธิ และปัญญาอย่างบริบูรณ์ เป็นต้น^{๑๖}

พุทธคุณข้อนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงสาระสำคัญที่เป็นแก่นแท้ของพุทธคุณ คือ การทำลายกิเลสตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญาที่เป็นหลักพัฒนาชีวิตจากปุถุชนสู่อริยชนซึ่งเป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาแล้วอย่างบริบูรณ์

จากพุทธคุณ ๙ ที่กล่าวมาทั้งหมดย่อมยืนยันถึงพุทธภาวะที่เป็นพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าใน ๓ ประการสำคัญ คือ ความบริสุทธิ์ทางจิต ความรู้แจ้งเห็นจริง และความมีเมตตาที่สะท้อนภาพออกมาในรูปของกรุณาที่ยิ่งใหญ่ เพื่อช่วยเหลือให้เวไนยสัตว์ได้บรรลุความบริสุทธิ์ รู้แจ้งเห็นจริงตามพุทธคุณในหัวข้อต่อไป

๒. พุทธคุณ ๓

พุทธคุณในหมวดนี้ปรากฏอยู่ในฎีกาวิสุทธิมรรค^{๑๗} ที่พระพุทธโฆสจารย์ได้อธิบายสรุปจากพุทธคุณ ๙ ประการเพื่อแสดงถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ๓ ประการ

^{๑๖} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๖-๔๘.

^{๑๗} วิสุทธิฎีกา. (บาลี) ๑/๑. การอ้างอิงฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้เกณฑ์ดังนี้ ตัวเลขแรกหลังชื่อย่อคัมภีร์ หมายถึง เล่มที่... ตัวเลขที่สอง หมายถึง หน้าที่...

๒.๑ พระวิสุทธิคุณ

พระคุณคือความหมดจดจากกิเลส ได้แก่ พุทธคุณข้อที่ ๑ (อรหัง) ข้อที่ ๓ (วิชชาจรณสมฺปนฺโน) และข้อที่ ๙ (ภควา) พุทธคุณข้อนี้ชาวไทยบางส่วนมักเรียกว่า บริสุทธิคุณ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไม่ถูกต้องนัก เพราะคำว่า “บริสุทธิ” ใช้ในความหมายทั่วไป และมักนำไปใช้เรื่องที่เป็นโลกียะ แต่คำว่า “วิสุทธิ” หมายถึงความหมดจด สะอาดอย่างแท้จริง และใช้เฉพาะกับความหลุดพ้นเท่านั้น

๒.๒ พระปัญญาคุณ

พระคุณคือความรู้แจ้งในสังขารมทั้งหลาย ได้แก่ พุทธคุณข้อที่ ๒ (สมมาสมฺพุทฺโธ) ข้อที่ ๕ (โลกวิทู) และข้อที่ ๘ (พุทฺโธ) พุทธคุณข้อนี้ได้สะท้อนถึงลักษณะของพระพุทธานุสสาว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญาหรือเหตุผล ไม่ใช่ศาสนาที่มุ่งให้คนเชื่อเพียงอย่างเดียว และในขณะเดียวกันก็แสดงถึงการดำเนินชีวิตที่ต้องใช้ปัญญากำกับด้วย

นอกจากนี้ยังมีศัพท์ที่แสดงถึงพระคุณสมบัติข้อนี้ของพระพุทธเจ้าอีกหลายประการ เช่น ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระวินัยปิฎก มหาวรรค^{๘๔} ได้กล่าวถึงพระปัญญาที่เกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้าในวันที่พระองค์ทรงตรัสรู้ภายใต้คำศัพท์เหล่านี้ คือ

๒.๒.๑ จักขุ จักขุในที่นี่ หมายถึง ปัญญาจักขุ^{๘๕} คือการเห็นด้วยตา คือ ปัญญา สำนวนบาลีใช้คำว่า “ได้ดวงตาเห็นธรรม” เมื่อสืบค้นคำว่า “จักขุ” ที่เกี่ยวข้องกับพระคุณข้อนี้พบว่ากล่าวไว้ในขุททกนิกาย มหานิเทศ ๕ ประการ คือ (๑) มังสจักขุ หมายถึง ตาเนื้อ คือทรงมีพระเนตรอันงาม มีอำนาจ เห็นแจ่มใส และเห็นได้ไกล (๒) ทิพพจักขุ หมายถึง ตาทิพย์ ทรงมีพระญาณที่หยั่งเห็นหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปต่างๆ กันตามผลกรรม (๓) ปัญญาจักขุ หมายถึง ตาคือพระปัญญาที่ทำให้ตรัสรู้สังขารม (๔) พุทธจักขุ หมายถึง ทรงประกอบด้วยอินทริยบโรปรียัตตญาณและอาสยานุสยญาณที่ทำให้ทรงทราบอริยาไคยและอุปนิสัยของเวไนยสัตว์แล้วทรง

^{๘๔} วิ.ม.ท. (ไทย) ๔/๑๕/๒๒.

^{๘๕} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓/๑๓.

สั่งสอนให้บรรลुकุณวิเศษต่างๆ (๕) สมันตจักขุ หมายถึง ทรงประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณอันหยั่งรู้ธรรมทุกประการ^{๔๐}

๒.๒.๒ ญาณ หมายถึง การหยั่งรู้ตามความจริง ซึ่งคำว่า “ญาณ” มีปรากฏอยู่ในหลายหมวด เช่น ญาณ ๓ ที่กล่าวไว้ในทสุตตรสูตร ได้แก่ (๑) อตติงสญาณ ปรีชาหยั่งรู้ส่วนอดีต (๒) อนาคตังสญาณ ปรีชาหยั่งรู้ส่วนอนาคต (๓) ปัจจุบันนังสญาณ ปรีชาหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน^{๔๑} เป็นต้น

๒.๒.๓ ปัญญา ความรอบรู้

๒.๒.๔ วิชชา ความรู้แจ้ง

๒.๒.๕ อาโลกะ แสงสว่างแห่งปัญญา

คำเหล่านี้มีความหมายตรงกับคำว่า “ปัญญา” ที่แปลว่า ความรอบรู้ ทั้งสิ้นและความรอบรู้ที่ได้จากการตรัสรู้นี้เองที่ทำให้พระพุทธเจ้าได้พระนามว่า สัพพัญญู หมายถึง ผู้รู้ธรรมทั้งปวงซึ่งแสดงถึงความสำคัญของปัญญาที่ทำให้พระองค์ทรงบรรลุธรรม ไม่ใช่อำนาจอื่นใด

๒.๓ พระมหากรุณาธิคุณ

พระคุณคือความกรุณาอันยิ่งใหญ่ ได้แก่ พุทธคุณข้อที่ ๔ (สุคโต) ข้อที่ ๖ (อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ) และข้อที่ ๗ (สตุถา เทวมนุสฺसानิ) พุทธคุณข้อนี้ได้แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีต่อสัตว์โลกทุกจำพวกโดยไม่จำกัดเชื้อชาติ วรรณะที่เกิดจากพระเมตตาของพระองค์ที่เรียกว่า อัมปิฌัญญาเมตตา

พุทธคุณ ๓ เป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่งที่แสดงถึงภาวะของพุทธคุณที่แท้จริงว่าเป็นเรื่องของธรรม มิใช่ความศักดิ์สิทธิ์หรือฤทธิ์ในเชิงดลบันดาล และเป็นหลักที่ชาวพุทธต้องนำไปปฏิบัติตามเพื่อให้บรรลุพุทธคุณทั้งสามซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายของการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนา

^{๔๐} ขุ.ม. (ไทย) ๒๔/๕๑/๕๒.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๔.

๓. พุทธคุณ ๒

พระพุทธคุณหมวดนี้ปรากฏอยู่ในภิกขุวิสุทธิธรรมค^{๓๖} เป็นหมวดที่กล่าวถึงการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าใน ๒ เรื่องสำคัญ คือ

๓.๑ อตฺตหิตสมบัตติ

ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ในส่วนพระองค์ทั้งในส่วนของศีล สมาธิ และปัญญาที่ทรงทำเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว พระคุณสมบัตินี้หมายถึง พระปัญญาธิคุณและบริสุทธิคุณ

๓.๒ ปฺรหิตปฏฺยัตติ

การปฏิบัติเพื่อประโยชน์ต่อผู้อื่น หมายถึง การบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ต่อผู้อื่น เรื่องนี้จะไปสัมพันธ์กับพุทธจริยา^{๓๗} หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้า มี ๓ ประการ คือ

๓.๒.๑ โลกัตถจริยา พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญประโยชน์ต่อชาวโลก เพราะพระพุทธเจ้าทุกพระองค์อุบัติขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกเป็นสำคัญ เรื่องที่ยืนยันความจริงข้อนี้ศึกษาได้จากภยเภรวสูตร มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสกัที่ว่า “สัตว์ผู้ไม่มีความหลง (พระพุทธเจ้า) ได้อุบัติแล้วในโลก เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๓๘} หรือศึกษาจากพุทธโอวาทที่ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ได้แก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายให้ได้รับประโยชน์และความสุขเช่นกัน^{๓๙} เรื่องดังกล่าวได้แสดงถึงเป้าหมายของการทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์และความสุขของสัตว์โลกเป็นสำคัญ

^{๓๖} วิสุทธิฎีกา. (บาลี) ๑/๑๔๔/๓๑๓.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๗.

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐/๔๑

^{๓๙} วิมหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

นอกจากนี้เรายังสามารถวิเคราะห์สาระสำคัญของพุทธคุณได้จากคำเหล่านี้ คือ โลกนาถ ที่แปลว่า ผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลกและการเป็นที่พึ่งของพระองค์จะอยู่ในฐานะผู้สอน (สัตถา) ผู้อบรม ผู้พร่ำสอน (อนุสาสนี) แนวทางการพัฒนาชีวิตตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุด ไม่ทรงสอนให้ชาวพุทธยึดพระองค์เป็นที่พึ่งในลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์เหมือนเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น

๓.๒.๒ ญัตติตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่น การแสดงพระธรรมโปรดพุทธบิดา การแสดงธรรมโปรดราหุลกุมารและทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์บวชราหุลกุมารให้เป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา^{๔๖} การแสดงอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาที่ไปบังเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๔๗} และการเสด็จไปห้ามสงครามแย่งน้ำระหว่างญาติทั้งสองฝ่าย^{๔๘} เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ญาติเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรมและบรรลุนิพพานเป็นสำคัญ

๓.๒.๓ พุทธตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้าหน้าที่ของพระพุทธเจ้าตามแนวคิดของเถรวาท คือ การพาเวไนยสัตว์ให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ หลุดพ้นจากกองกิเลสและความทุกข์เป็นสำคัญ เรื่องนี้ศึกษาได้จากพุทธกิจที่ทรงกระทำในแต่ละวัน ๕ ประการ^{๔๙} ได้แก่ (๑) เวลารุ่งเช้าออกบิณฑบาต (ปุพฺพณฺเहे ปิณฺฑพาทตณฺจ) และการออกบิณฑบาตของพระพุทธเจ้าเป็นการเสด็จไปเพื่อโปรดบุคคลที่ทรงเห็นว่า จะบรรลุนิพพานที่เรียกกันในสังคมไทยว่าโปรดสัตว์ เรื่องนี้พระอรชกถาจารย์กล่าวว่า เป็นปุริภัตตกิจ หมายถึง กิจที่ทรงทำก่อนฉันอาหาร (๒) เวลาเย็นจะทรงแสดงธรรมแก่ผู้ที่เข้ามาเฝ้า (สายณฺเहे ธมฺมเทศนํ) พระอรชกถาจารย์กล่าวว่า เป็นปัจฉาภัตตกิจ หมายถึง กิจที่ทรงทำภายหลังฉันอาหารเสร็จแล้ว (๓) เวลาพลบค่ำทรงประทานโอวาทแก่พระภิกษุ (ไปโหเส ภิกฺขุโอวาทํ) พระอรชกถาจารย์กล่าวว่า เป็นปุริมยามกิจ หมายถึง กิจที่ทรงทำในช่วงเย็น (๔) เวลาเที่ยงคืนทรง

^{๔๖} วิมทา. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๑๑.

^{๔๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธมฺมปทฺทฐกถาย ฃฎฺฐโร ภาโค**, หน้า ๘๗.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙-๑๒๓.

^{๔๙} สมเด็จพระสังฆราช (ปุลสเทว), **สวตมมตฺตฉบบฺหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒๒.

ตอบปัญหาแก่เทวดา (อหุณฺดรตฺเต เทวปญฺหิ) พระอรชรรถกถาจารย์กล่าวว่า เป็นมัชฌิมยามกิจ หมายถึง กิจที่ทรงทำในเวลาเที่ยงคืน (๕) เวลาใกล้รุ่งเช้าทรงตรวจดูบุคคลที่ควรจะเสด็จไปโปรด (ปัจจุเสว คเต กาลเณ ภพพภพเพ วิโลกนฺ) พระอรชรรถกถาจารย์กล่าวว่า เป็นปัจฌิมยามกิจ หมายถึง กิจที่ทรงทำในยามสุดท้ายของคืนหรือเวลาใกล้รุ่งอรุณ^{๕๐}

การทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าที่กล่าวมาจะไปสัมพันธ์กับเป้าหมายของการประกาศสังฆธรรม คือ ประโยชน์และความสุข ซึ่งประโยชน์และความสุขโดยสรุปแล้วมี ๒ ประการ คือ ประโยชน์ระดับโลกียะ ได้แก่ประโยชน์ที่เกิดจากการรักษาศีล การให้ทาน และการเจริญภาวนาในระดับพื้นฐานทั่วไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ประโยชน์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมทั่วไป และประโยชน์ระดับโลกุตตระ ได้แก่ หลักการพัฒนาจิตให้หลุดพ้นจากกิเลสอันเป็นเครื่องผูกมัดไว้ในภพให้ต้องผจญอยู่กับความทุกข์ ดังนั้น เมื่อพิจารณาตรงนี้ ก็จะได้ข้อสรุปว่า พุทธคุณไม่ใช่เรื่องเร้นลับที่เป็นรหัสลับและไม่ใช่เรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์ที่มีอำนาจดลบันดาล แต่เป็นหลักพัฒนาชีวิตที่ต้องนำไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์และความสุขที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาชีวิตทั้งในระดับโลกียะและโลกุตตระ

ปัจจัยที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงสมบุรณ์ด้วยพุทธคุณ

จากการศึกษา ผู้เขียนได้พบปัจจัยสำคัญที่ทำให้พุทธคุณของพระพุทธเจ้ามีความสมบุรณ์ ๓ ประการ คือ

๑. ความตั้งใจที่เด็ดเดี่ยว (อธิษฐาน)

ความตั้งใจที่เด็ดเดี่ยวจัดเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธคุณ เรื่องนี้ศึกษาได้จากประวัติของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ในสมัยที่เกิดเป็นพระโพธิสัตว์ เช่น พระโคตมพุทธเจ้าสมัยที่ทรงเกิดเป็นพระโพธิสัตว์นามว่าสุเมธดาบสได้ตั้งใจที่เด็ดเดี่ยวเพื่อบูชาความเป็นพระพุทธเจ้าต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าที่ปงกรและได้รับ

^{๕๐} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๔/๔๕.

การพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๕๑} ดังนั้น ความตั้งใจที่เด็ดเดี่ยวจึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตนเพื่อบรรลु พุทธคุณ (สัพพัญญุตญาณ) เป็นการตั้งเป้าหมายไว้ในใจอย่างแน่วแน่ เรื่องนี้ศึกษาได้จากอริยฐานจิตอย่างแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์ที่จะบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อโพธิญาณ ฌ โภธิบัลลังก์ ไต่ตันพระศรีเมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราในอุปัญญาตสูตร อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า “เรจักเริ่มตั้งความเพียรไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น กระดุกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเกิด เมื่อยังไม่บรรลुผลที่พึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียร”^{๕๒}

เรื่องนี้ย่อมยืนยันได้ว่าความตั้งใจอย่างแน่วแน่ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระโพธิสัตว์บรรลุพุทธคุณ ดังนั้น การอริยฐานในพระพุทธานุศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏเป็นสำคัญ มิใช่อริยฐานเพื่อตน นอกจากนี้ การอริยฐานยังเป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตที่เรียกว่า อริยฐานธรรม^{๕๓} มี ๔ ประการ คือ (๑) ปัญญา ความรู้ชัด หมายถึง ความเข้าใจชัดแจ้งในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความจริง (๒) สัจจะ การยึดมั่นในความจริง ที่รู้ชัดด้วยปัญญาตั้งแต่ระดับพื้นฐาน เช่น การรักษาคำสั่งย์ จนถึงขั้นสูงสุด คือ ความจริงเชิงปรมาตม์ (๓) จาคะ การสละสิ่งของให้แก่ผู้อื่นตามควรจนถึงการสละกิเลส (๔) อุปสมะ การระงับ ข่มจิตของตนที่ขัดข้อง หม่นหมองด้วยอำนาจกิเลสจนจิตให้สงบ

จะเห็นว่าสาระสำคัญของการอริยฐานไม่ใช่เป็นการอ้อนวอน ร้องขอสิ่งต่างๆ จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นการตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนด้วยใจที่มุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ การบรรลุเป้าหมายนั้นจำเป็นต้องอาศัยการบำเพ็ญบารมีในข้อต่อไป

^{๕๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา (ภาษาบาลี) ฉบับคัดลอกคัมภีร์ใบลานอักษรขอม**. (กรุงเทพฯ : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔, ขุ.ชา.สตตก.อ. (ไทย) ๓๒/๑-๘๒/๑-๙.

^{๕๒} อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๑.

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๙๐.

๒. การบำเพ็ญบารมี

การบำเพ็ญบารมีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้พระโพธิสัตว์บรรลุสัมพัญญุตญาณตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและทำให้พุทธคุณสมบูรณ์ เรื่องนี้ศึกษาได้จากการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ หลังจากที่ได้ตั้งความปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ซึ่งบารมีที่ได้บำเพ็ญนั้น ได้แก่ บารมี ๑๐ ประการ^{๕๔} ดังตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่กล่าวไว้ในชาดกมากมาย โดยเฉพาะมหานิบาตชาดกที่กล่าวถึงพระชาติสำคัญของพระพุทเจ้า ๑๐ ชาติ (ทศชาติ) เรียงตามลำดับบารมี ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ ทานบารมี การให้ สมัยที่เกิดเป็นพระเวสสันดร
- ๒.๒ ศีลบารมี การรักษาศีล สมัยที่เกิดเป็นพระกัณโฑ
- ๒.๓ เนกขัมมบารมี การออกบวช สมัยที่เกิดเป็นพระเตมีย์
- ๒.๔ ปัญญาบารมี ความรอบรู้ สมัยที่เกิดเป็นพระมหีสถ
- ๒.๕ วิริยบารมี ความเพียร สมัยที่เกิดเป็นพระมหาชนก
- ๒.๖ ขันติบารมี ความอดทน สมัยที่เกิดเป็นพระจันทกุมาร
- ๒.๗ สัจจบารมี การพูดความจริง สมัยที่เกิดเป็นวิธูรบถิต
- ๒.๘ อธิษฐานบารมี ความตั้งใจอย่างแน่วแน่ สมัยที่เกิดเป็นพระเนมิราช
- ๒.๙ เมตตาบารมี ความรัก ความปรารถนาดี สมัยที่เกิดเป็นสุวรรณสาม

ดาบส

๒.๑๐ อุเบกขาบารมี ความเป็นกลาง ความเที่ยงธรรม สมัยที่เกิดเป็นพระนารทะ^{๕๕}

ตัวอย่างการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ในมหานิบาตชาดก ไม่ได้หมายความว่าพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเฉพาะบารมีข้อที่ปรากฏอยู่ในแต่ละชาดกเท่านั้น ถ้าศึกษาให้ละเอียดแล้วจะพบว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการในแต่ละชาติ แต่จะหนักไปในบารมีข้อใดข้อหนึ่งเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะบารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ต้องบำเพ็ญ และการที่จะทำให้บารมีทั้ง ๑๐

^{๕๔} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑/๔๑๔.

^{๕๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑-๒๔๔๐/๑๘๓-๕๖๐.

ประการนี้สมบุรณ์ พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญให้ครบ ๓ ชั้น เรียกว่าบารมี ๓๐ (สมติงสปารมี) คือ (๑) ระดับสามัญ เรียกว่า บารมี ยกตัวอย่างเช่น ทานบารมี คือ การให้สิ่งนอกร่างกาย ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทอง (๒) ระดับสูงขึ้นไป แต่ยังไม่สูงสุด เรียกว่า อุปบารมี ยกตัวอย่างเช่น ทานบารมี คือ การบริจาคอวัยวะในร่างกายให้เป็นทาน (๓) ระดับสูงสุด เรียกว่า ปรมัตถบารมี ตัวอย่างเช่น ทานบารมี คือ การเสียสละชีวิตเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น หรือบริจาคสิ่งที่ยิ่งด้วยชีวิต เช่น บุตร ธิดา หรือภรรยาให้เป็นทาน

จะเห็นว่า การอธิษฐานไม่ใช่เรื่องของการอ้อนวอนร้องขอ แต่เป็นบททดสอบ ศักยภาพของมนุษย์ว่าจะทำให้เป้าหมายที่ตนตั้งไว้นั้นสำเร็จได้หรือไม่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การอธิษฐานเป็นเรื่องของกรรมที่ต้องลงมือกระทำด้วยตัวเอง ไม่ใช่การอ้อนวอน บนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจบุญ เห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการอธิษฐานในเชิงอ้อนวอนไว้ในปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ธรรม ๕ ประการอันเป็นสิ่งที่ไม่ปรารถนา ได้แก่ อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ มนุษย์ไม่สามารถได้เพราะการอ้อนวอนหรือเพราะการตั้งความปรารถนา (อธิษฐาน) ถ้าธรรม ๕ ประการนี้ มีได้เพราะการอ้อนวอนหรือเพราะการตั้งความปรารถนาแล้วไซ้ใครในโลกนี้จะพึงเสื่อมจากอะไร”^{๕๖}

พุทธพจน์นี้ได้แสดงความจริงที่ว่า อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์หรือเรื่องอื่นๆ มนุษย์ไม่อาจได้ด้วยกรอ้อนวอนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะถ้าทำได้ คนทั่วโลกก็ย่อมได้สิ่งเหล่านี้เหมือนกันหมด เพราะทุกคนก็สามารถอธิษฐานร้องขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เหมือนกัน แต่เรื่องเหล่านี้จะเกิดได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักกรรมกับการให้ผลอยู่ที่ตัวมนุษย์ ไม่ใช่อยู่ที่อำนาจเหนือมนุษย์ เรื่องนี้ศึกษาได้จากแนวคิดของพระพุทธเจ้า (ประยูรย์ ปยุตโต) ที่ได้กล่าวถึงการอธิษฐานไว้ว่า “ชาวพุทธต้องพัฒนาตนจนก้าวพ้นจากการอ้อนวอน หวังพึ่งเทพเจ้าเข้าสู่ขั้นอยู่ร่วมกันด้วยไมตรี ดำเนินชีวิตด้วยความเพียรพยายาม การทำตามเหตุผล”^{๕๗}

^{๕๖} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๓/๕๑.

^{๕๗} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๗๒.

๓. การดำเนินตามอริยมรรค

การอธิษฐานของพระโพธิสัตว์เป็นจุดเริ่มต้นของความสำเร็จคุณอันยิ่งใหญ่ บารมีที่บำเพ็ญอย่างบริบูรณ์แล้วเป็นธรรมที่ทำให้พระโพธิสัตว์บรรลุเป้าหมายคือ ความเป็นพระพุทธเจ้า แต่การจะบรรลุเป้าหมายได้นั้นพระโพธิสัตว์ต้องพัฒนาตนตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเมื่อกล่าวสรุปก็ได้แก่ หลักไตรสิกขา หมายถึง หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อการบรรลุเป้าหมาย คือความเป็นพุทธ ประกอบด้วยข้อศึกษา ๓ ประการ คือ ศิล สมาธิ ปัญญาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร ที่ขนิณายมหาวรรค^{๔๔} ดังมีสาระสำคัญโดยสังเขปต่อไปนี้

๓.๑ ศิล ข้อฝึกหัดกาย วาจาให้อยู่ในกรอบของความปกติ

การอบรมหรือการพัฒนาตนเพื่อบรรลุพุทธคุณตามหลักศิลปในอริยมรรคนั้นมี ๓ ประการ คือ

๓.๑.๑ สัมมาวาจา หมายถึง การพูดชอบ หรือการพูดที่ถูกต้อง ซึ่งท่านอธิบายว่า ได้แก่ วชิสุจริต ๔ ประการ ประกอบด้วย การพูดความจริง (สังจาจะ) การพูดด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน สุภาพ การพูดให้คนรักใคร่สามัคคีปรองดองกัน และการพูดเรื่องที่เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง

๓.๑.๒ สัมมากัมมันตะ หมายถึง การประพฤติที่ถูกต้อง ไม่ส่งผลให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น ซึ่งท่านอธิบายว่า ได้แก่ กายสุจริต ๓ ประกอบด้วย การไม่ทำร้าย เบียดเบียน ฆ่าชีวิตอื่น การไม่ละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น และการไม่ล่วงละเมิดทางเพศกับสตรีหรือบุรุษที่ไม่ใช่คู่ครองของตน

๓.๑.๓ สัมมาอาชีวะ หมายถึง การประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามภูมิรัฐและสถานภาพของแต่ละคน ละเว้นมิจฉาชีพที่ผิดกฎหมายและศีลธรรมซึ่งเป็นอาชีพที่เบียดเบียนผู้อื่นและนำความทุกข์ ความเดือดร้อนมาให้ เช่น หลักมิจฉาฉณิชา^{๔๕} หมายถึง การค้าขายที่ผิด ได้แก่ การค้าขายอาวุธ มนุษย์ สัตว์ที่จะนำไปฆ่า น้ำเมา รวมถึง

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗.

^{๔๕} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๗/๒๙๕.

ยาเสพติดและยาพิษ เนื่องจากการค้าขายสิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่การเบียดเบียนตน ผู้อื่น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งขัดต่อหลักอวิหิงสา

๓.๒ สมภาณี ความตั้งมั่นแห่งจิต

การอบรมหรือการพัฒนาตนเพื่อให้บรรลุพุทธคุณตามหลักสมภาณีใน อริยมรรคนั้นมี ๓ ประการ คือ

๓.๒.๑ สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรพยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หมายถึง ความเพียรที่ควรตั้งไว้ ๔ ประการ ที่ตรัสไว้ในสังวรสูตร อังคุตตรนิ กาย จตฺกณินฺนํ ๑) สังวรปธาน เพียรระวัง ยับยั้งไม่ให้อกุศลธรรมที่ยัง ไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น (๒) ปหานปธาน เพียรละหรือกำจัดอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (๓) ภาวนापธาน เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (๔) เพียรรักษากุศลธรรม ที่เกิดแล้วให้ตั้งมั่นและเจริญยิ่งขึ้นไปจนโพยบูลย์ (อนุรักขนาปธาน)^{๖๐}

๓.๒.๒ สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่ ตรัสในมหาสติปัฏฐานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค ประกอบด้วย (๑) กายานุปัสสนา หมายถึง การใช้สติกำหนดดูกายในลักษณะต่างๆ ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ได้แก่ การใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก (อานาปานสติ) การใช้สติกำหนดรู้เท้าท่อนอิริยาบถ (อิริยาบถบรรพ) การใช้สติกำหนดการเคลื่อนไหวของร่างกายทั้งหมด (สัมปชัญญ บรรพ) การใช้สติกำหนดพิจารณาร่างกายให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่สะอาด น่าเกลียด (ปฏิกุ ลมนสิการ) การใช้สติกำหนดพิจารณาร่างกายให้เห็นว่าเป็นเพียงธาตุต่างๆ ที่ประกอบ กันเป็นร่างกาย (ธาตุมนสิการ) การใช้สติกำหนดพิจารณาขากศพในสภาพต่างๆ ใน ๔ ลักษณะ มีขากศพที่กำลังขึ้นฮึด เป็นต้น ให้เห็นธรรมชาติของร่างกายภายหลังการ แรกดับที่ต้องเปื่อยเน่าสลายไปเหมือนกันทุกคน (๒) เวทนานุปัสสนา หมายถึง สติ กำหนดรู้ความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่าเป็นอย่างไรใน ๓ ลักษณะ คือ ชอบ สุขใจ พอใจ (สุขเวทนา) ไม่ชอบ ทุกข์ใจ (ทุกขเวทนา) และเฉยๆ ไม่เป็นกลางๆ (อุทฺทขมสุข เวทนาหรืออุเบกขาเวทนา) (๓) จิตตานุปัสสนา หมายถึง สติกำหนดรู้ภาวะทางจิต เช่น จิตมีราคะก็รู้ว่าจิตมีราคะ เป็นต้น (๔) อัมมานุปัสสนา หมายถึง สติกำหนดรู้

^{๖๐} อง.จตฺก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๒๔-๒๖

นิรณัน ๕ คือ กามฉันทะ ความพอใจในกามคุณ ๕ พยาบาท ความคิดร้าย ความแค้น
เคืองใจ ถีนมิทธะ ความหดหู่และเซื่องซึม อุทัจจกุกกุงจะ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ
วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยที่เกิดขึ้นกับจิต และการละนิรณัน^{๖๐} เป็นต้น

๓.๒.๓ สัมมาสมาธิ หมายถึง การตั้งมั่นแห่งจิตที่ชอบ ท่านอธิบาย
ว่า ได้แก่ ฌาน ๔ หรือที่เรียกว่า รูปฌาน ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และ
จตุตถฌาน

ผลของสมาธิในระดับฌานทั้งรูปฌานและอรูปฌานยังอยู่ใน
ชั้นโลกียะยังไม่สามารถขจัดกิเลสได้อย่างเด็ดขาด ต้องอาศัยปัญญาในระดับสูงที่
เรียกว่า การหยั่งรู้ (โพธิญาณ) ในหัวข้อต่อไป

๓.๓ ปัญญา ความรู้แจ้ง ความรู้ที่ตรงกับความจริง

การอบรมหรือพัฒนาตนตามหลักปัญญาเพื่อบรรลุพุทธคุณใน
อริยมรรคมี ๒ ประการ คือ

๓.๓.๑ สัมมาทิฐิ หมายถึง การเห็นชอบ ซึ่งท่านได้อธิบายว่า ได้แก่
(๑) การเห็นหรือการรู้อริยสัจ ๔ คือ รู้ความทุกข์ (ทุกข์) รู้สาเหตุของความทุกข์
(สมุทัย) รู้การดับทุกข์ (นิโรธ) และรู้แนวทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (ทุกขนิโรธคา
มินิปฏิบัติ) (๒) การเห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตาด้วยอำนาจ
ของวิปัสสนาญาณ (๓) การรู้ว่าอะไรคือ อกุศล และอะไรคือ รากเหง้าของอกุศล
(อกุศลมูล) และรู้ว่าอะไรคือ กุศล และอะไรคือ รากเหง้าของกุศล (กุศลมูล)
(๔) การเห็นปฏิจจนสมุปบาท คือเห็นกระบวนการเกิดและการดับตามเงื่อนไขของ
องค์ธรรมในปฏิจจนสมุปบาท

๓.๓.๒ สัมมาสังกัปปะ หมายถึง การดำริชอบ ในเรื่องต่อไปนี้คือ
(๑) ความดำริในการออกจากกาม ได้แก่ กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
ที่คอยสนองความอยากหรือตัณหา (๒) ความดำริที่ออกจากพยาบาท ได้แก่ ความ
นึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา (๓) ความดำริที่จะออกจากกาเบียดเบียน ได้แก่ ความ
คิดที่ประกอบด้วยกรุณา

^{๖๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔-๓๘๑/๓๐๒-๓๑๕.

ถ้าพิจารณาตามข้อสรุปของอริยมรรคข้างต้นนี้จะพบว่า เป้าหมายของพุทธคุณไม่ใช่เพื่อให้เกิดฤทธิ์อำนาจในเชิงบันดาลเรื่องที่ยศจรรย์ แต่เป็นเรื่องของคุณความดีที่เกิดจากการพัฒนาชีวิตมาโดยลำดับจนบริบูรณ์ส่งผลให้พระมหากษัตริย์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เปรียบด้วยพุทธคุณอันประเสริฐ ดังนั้นการนำพุทธคุณมาใช้ในเชิงอำนาจหรือเพื่อให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์จึงผิดไปจากเนื้อแท้ของพุทธคุณที่เป็นหลักปฏิบัติสู่ความรู้แจ้ง และความบริสุทธิ์ทางจิต แต่ถ้านำมาใช้เพื่อเป็นกุศโลบายดึงดูดคนเข้าหาศาสนาหรือเพื่อความเข้าใจหลักธรรมก็เป็นเรื่องที่ไม่ผิด เพราะพระพุทธเจ้าเองก็ทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์เพื่อการนี้เช่นกัน

การปฏิบัติต่อพุทธคุณที่ถูกต้อง

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่มุ่งให้มนุษย์ใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต เห็นได้จากคำสอนเรื่องปัญญาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ทั่วไปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และเป็นหลักธรรมที่ทรงแสดงไว้ควบคู่กับศรัทธาเสมอ ตัวอย่างเช่น กาลามสูตรหรือเกสบุตรสูตร อังคตตรนิกาย ติกนิบาตที่ทรงสอนให้ชาวกาลามะใช้ปัญญาตรวจสอบเรื่องต่างๆ ที่รับมาให้รอบคอบก่อนที่จะเชื่อ^{๖๒} โดยเฉพาะชาวมงคัล คือ อิทธิปาฏิหาริย์ ฤทธิ์อำนาจที่เกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ของวัตถุมงคลต่างๆ ที่กล่าวขานต่อกันว่ามีพุทธคุณสามารถบันดาลสิ่งที่มีมนุษย์ต้องการ

การที่ชาวพุทธหันไปให้ความสำคัญกับวัตถุมงคลเท่ากับเป็นการละทิ้งพระธรรมวินัยในฐานะที่พึ่งอันประเสริฐและในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตร ที่ฆนิกาย มหาวรรค ที่ว่า “ธรรมวินัยที่เราแสดงแล้ว ปัญญาดีแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากที่เราล่วงลับไปแล้ว จะเป็นศาสนาของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเกิด”^{๖๓}

พุทธดำรัสดังกล่าวได้ให้ข้อสรุปว่า สิ่งที่สำคัญที่ชาวพุทธควรยึดเป็นสรณะที่พึ่งแทนพระพุทธเจ้าคือ พระธรรมวินัย ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ไปที่พระธรรมวินัย จะพบวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายตามพุทธคุณที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

^{๖๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๒/๒๑๒.

^{๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

๑. พุทธคุณในฐานะที่พึ่งอันประเสริฐ

สาระสำคัญของพุทธคุณคือ ภาวะแห่งความรู้แจ้ง สะอาด บริสุทธิ์ ดังนั้นจุดเริ่มต้นของการเข้าถึงพุทธคุณในฐานะที่พึ่งอันประเสริฐกล่าวโดยสรุปมี ๒ ประการคือ

๑.๑ อจลศรัทธา : การที่มีศรัทธามั่นคงต่อพระรัตนตรัย

ศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล หรือศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ อย่างรอบคอบ จนเข้าถึงความจริงก่อนแล้วจึงเชื่อ ไม่ใช่เชื่อโดยปราศจากการไตร่ตรองตัวอย่างของหลักคำสอน ที่ว่าด้วยศรัทธาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้เป็นแนวทางปฏิบัติ ได้แก่ หลักศรัทธา ๔ ประการ คือ

๑.๑.๑ เชื่อกรรมหรือกฎแห่งกรรม (กัมมสัทธา)

๑.๑.๒ เชื่อผลของกรรมว่ามีอยู่จริงและให้ผลจริงตามลักษณะของกรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล (วิปากสัทธา)

๑.๑.๓ เชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนมีกรรมเป็นของตนหรือแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรมและเป็นผู้รับผลของกรรมที่ตนทำไว้ทั้งดีและไม่ดี (กัมมัสสกตาสัทธา)

๑.๑.๔ เชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา)

ศรัทธาที่จะมีความมั่นคงได้นั้นจะต้องเกิดจากการมองเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย โดยเฉพาะพุทธรัตนที่ประกอบด้วยพระคุณสมบัติตามที่กล่าวแล้วในพุทธคุณหมวดต่างๆ ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้ปฏิบัติตามพุทธคุณเหล่านั้นเพื่อบรรลุความเป็นผู้รู้แจ้ง บริสุทธิ์ สะอาด และหลุดพ้นตามรอยพระบาทของพระพุทธองค์

๑.๒ ไตรสรณคณ : การเข้าถึงพระรัตนตรัย

การยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ไม่ใช่เป็นการยึดติดในวัตถุหรือตัวบุคคล แต่การเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นการเข้าถึงด้วยใจที่มองเห็นคุณค่าความดีของพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง การเปล่งวาจาและการบูชาด้วยเครื่องสักการะเป็นเพียงองค์ประกอบเสริมที่จะทำให้อุบายตั้งมั่นเท่านั้น ซึ่งการเข้าถึงพุทธคุณในลักษณะดังกล่าวสามารถทำได้ ๒ วิธี

๑.๒.๑ การยึดเอาพุทธคุณเป็นแนวทางปฏิบัติ หมายถึง การเอา พระคุณความดีของพระรัตนตรัยมาตั้งเป็นเป้าหมายเพื่อพัฒนาตนให้เข้าถึงความดีนั้น มิใช่นำมาเป็นสื่อสร้างพลังอำนาจให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงดลบันดาลสิ่ง ที่ปรารถนาให้แก่มนุษย์ แต่การเข้าถึงพุทธคุณนั้นจะต้องเข้าถึงตัวสภาวะที่แท้จริง คือ ความสะอาด บริสุทธิ์ สงบ สว่างโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรเทา ขจัดทุกข์และกิเลส ในใจให้หมดสิ้น^{๖๔} ดังนั้น การตีความพุทธคุณในพระเครื่องว่าเป็นเรื่องของอำนาจวิเศษ ที่จะบันดาลเรื่องต่างๆ ให้นั้น จึงคลาดเคลื่อนไปจากสาระสำคัญของพระพุทธรูป นับว่าเป็นอันตรายต่อพระพุทธรูปศาสนาประการหนึ่ง สอดคล้องกับคำวิจารณ์ของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ว่าการตีความพระธรรมวินัยผิดหรือการทำพระธรรม วินัยให้ปริศนา ถือว่าเป็นภัยที่ร้ายแรงที่สุด^{๖๕}

๑.๒.๒ การพึ่งตนเองตามแนวทางแห่งพุทธคุณ เรื่องนี้ผู้เขียนสรุป จากพุทธคุณข้อว่า สัมมาสัมพุทโธ เพราะพุทธคุณข้อนี้มีนัยที่แสดงว่า พระพุทธเจ้า ตรัสรู้ได้ด้วยความเพียรพยายามของพระองค์ ไม่มีผู้อื่นทำให้ และเรื่องการพึ่งตนนี้ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสกับพุทธบริษัทบ่อยครั้ง เช่น ในมัคควรรค ขุททก นิกาย ธรรมบทที่ว่า “เธอทั้งหลาย ควรทำเพียรเองเถิด พระตถาคต (พระพุทธเจ้า) เป็นเพียงผู้ชี้บอกเท่านั้น”^{๖๖} พุทธดำรัสนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า เรื่องการบรรลุธรรม (มรรค ผล นิพพาน) เป็นเรื่องของปัจเจกชนแต่ละคนที่จะต้องลงมือปฏิบัติตามแนวทางที่พระองค์ ทรงวางไว้ด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงครูผู้สอนหรือบอกหนทางให้เท่านั้น อีกตัวอย่างหนึ่งของหลักคำสอน ที่สอนให้ชาวพุทธพึ่งตนเองปรากฏในอรรถวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบท หลายเรื่อง เช่น “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่น ใครเล่า จะเป็นที่พึ่ง เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันดีโดยยาก”^{๖๗}

พุทธดำรัสชี้ให้เห็นว่าพระพุทธรูปศาสนาได้ให้ความสำคัญแก่ศักยภาพของ มนุษย์ และยังสะท้อนถึงความจริงที่ว่า การพึ่งคนอื่นเสมือนหนึ่งเราไม่มีเสรีภาพที่จะ

^{๖๔} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๖-๗.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ภัยแห่งพระพุทธรูปศาสนาในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๖๖.

^{๖๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๖/๑๑๗.

^{๖๗} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

ทำอะไรด้วยตนเอง ต้องรอคอยให้ผู้อื่นช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลาเช่นนี้จึงหาความเป็น
ไถ่ไม่ได้ ทั้งนี้ได้หมายความว่า พระพุทธศาสนาห้ามพึ่งคนอื่น แต่ให้รู้ว่าตราบไต่ที่ยัง
ต้องพึ่งคนอื่น ก็ยังไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม ไม่ใช่ที่พึ่งอันแท้จริง ขอให้ดูตัวอย่างที่พระอรช
กถาจารย์ได้อธิบายเพิ่มเติมในประเด็นนี้ว่า การทำกุศล การเข้าถึงสวรรค์ หรือการ
บรรลุมรรคผลเกิดขึ้นได้ด้วยการกระทำของเรา คนอื่นทำให้ไม่ได้^{๖๘} ดังนั้นการที่
ชาวพุทธหันไปพึ่งพาวัตถุศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของการอ้อนวอนให้ช่วยบันดาลให้ได้ในสิ่ง
ที่ต้องการจึงเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องตามพุทธประสงค์ เห็นได้จากทศนะของพระธรรม
ปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ที่ว่า “การรอคอยการดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วผิดหลักกรรม
ทันที”^{๖๙} แต่ท่านก็ได้ให้เสนอทางออกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่าให้ใช้ความศักดิ์สิทธิ์เป็น
ตัวสื่อนำคนเข้าหาพระพุทธศาสนาโดยพยายามโน้มจิตของผู้ศรัทธามาสู่ปัญญา
ความบริสุทธิ์ และคุณธรรม ความศักดิ์สิทธิ์สูงสุด คือความบริสุทธิ์ ไม่ต้องมีฤทธิ์
อำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์เกิดจากคุณธรรม^{๗๐}

๒. พุทธคุณในฐานะหลักบูชาสูงสุด

ข้อสรุปเรื่องการเข้าถึงพุทธคุณในหัวข้อที่แล้วช่วยให้เราเห็นแนวทางปฏิบัติ
เพื่อเข้าถึงเป้าหมายของพุทธคุณในฐานะหลักบูชาสูงสุดคือ การยึดเอาคุณของพระ
รัตนตรัยมาเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายของพุทธคุณ เมื่อพิจารณาประเด็น
นี้จะได้ข้อสรุปถึงเรื่องที่จะวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ ๒ ประการ คือ

๒.๑ พุทธคุณในฐานะหลักธรรม

พุทธคุณไม่ใช่เรื่องของวัตถุหรือสัญลักษณ์แห่งความขลังความ
ศักดิ์สิทธิ์เชิงดลบันดาลอย่างที่ชาวพุทธไทยบางส่วนเข้าใจกันในปัจจุบัน การสร้าง
พระพุทธรูป พระเครื่อง และวัตถุมงคลอื่นๆ ไว้อักการบูชาเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นใน
ภายหลัง แม้ในพระไตรปิฎกเองก็ไม่ได้กล่าวเรื่องนี้ไว้ มีแต่เพียงกล่าวถึงอุปการบุคคล
หมายถึง บุคคลที่ควรแก่การสร้างสกุบไว้เคารพบูชาซึ่งแสดงไว้ ๔ ประเภท คือ

^{๖๘} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๕.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *เมืองไทยจะวิฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต*. พิมพ์
ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม^{๑๖๑} มีเพียงคัมภีร์ชั้นนอรรถกถาและฎีกาที่กล่าวถึงเรื่องพระพุทธรูปไว้ในหัวข้อ อุตเทสิกเจดีย์ หมายถึง เจดีย์ที่สร้างอุทิศพระพุทธรูป ได้แก่ พระพุทธรูปและการสร้างพระพุทธรูปไว้สักการบูชาได้มีในภายหลังจากที่พระพุทธรูปทรงปริณิพพานไปแล้วหลายปี อีกประการหนึ่ง พุทธคุณโมไซม์ไว้สวดอ้อนวอนหรือสวดเพื่อให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์อย่างคนไทยบางส่วนเข้าใจกัน เรื่องนี้ศึกษาได้จากคำกล่าวของ ส.ศิวรักษ์ที่ว่า “บทพระพุทธรูป จะไปสวดอ้อนวอนขอพรพิเศษหรือบนบานศาลกล่าวใดๆ มิได้เลย เพราะพระพุทธรูปเป็นเพียงผู้สอนพระสัทธรรม ทรงชี้ทางให้มนุษย์พ้นทุกข์เท่านั้น”^{๑๖๒}

ข้อวิจารณ์และพุทธดำรัสดังกล่าวได้แสดงแก่นแท้ของพุทธคุณว่าเป็นหลักปฏิบัติที่ชาวพุทธจะต้องดำเนินตามแนวทางที่พระพุทธรูปทรงวางไว้เพื่อเข้าถึงพุทธคุณในแต่ละข้อ และเมื่อศึกษาในประเด็นนี้ก็พบหลักปฏิบัติต่อพุทธคุณในฐานะต่อไปนี้

๒.๑.๑ พุทธคุณในฐานะภาวะที่ควรบูชา (พุทธบูชา) การบูชาในพระพุทธศาสนาที่นี้มี ๒ ประการ คือ (๑) อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยสิ่งของ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน และของหอม เป็นต้น (๒) ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า^{๑๖๓} การบูชาทั้ง ๒ ข้อนี้ ปฏิบัติบูชาได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นการบูชาพระพุทธรูปอย่างสูงสุด^{๑๖๔} เพราะการปฏิบัติบูชานั้นจะทำให้พระพุทธรูปศาสนาดำรงอยู่ต่อไปได้และทำให้ผู้บูชาเข้าถึงพุทธคุณที่เป็นแก่นแท้จริงๆ ไม่ใช่พุทธคุณที่เป็นเปลือกนอกหรือพุทธคุณในเชิงฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์

การที่ชาวพุทธนำเอาพุทธรูปมาบรรจุไว้ในวัดดงมดต่างๆ แล้วพากันกราบไหว้ ถ้าพิจารณาในแง่ของโลกุตตรธรรมจึงเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาที่ต้องการให้คนละความยึดติด หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นซึ่ง

^{๑๖๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๖๒} ส.ศิวรักษ์, ความเข้าใจพระพุทธรูปและมหาสาวิกาในสมัยพุทธกาล. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๒๐.

^{๑๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๕/๑๖๐.

^{๑๖๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคดกตปิण्या ปฐโม ภาค, หน้า ๓๖.

พระอริยนั้นทมนิ (พุทธทาส อินทปัญโญ) ได้กล่าวถึงการยึดมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ ความขลังที่เกิดจากการปฏิบัติตามศีลหรือธรรม รวมถึงการยึดติดในวัตถุเชิงอำนาจ วิเศษว่าเป็นสิลล์พตพรามาส หมายถึง การยึดมั่นในการประพฤติ การกระทำที่เคย ปฏิบัติต่อกันมาอย่างไรเหตุผล^{๑๔} แต่ถ้าการกระทำดังกล่าวเป็นเรื่องของการโน้มน้าว ประชาชนที่ยังไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งให้เกิดศรัทธายิ่งขึ้น ประกอบกับการอธิบายให้ประชาชนเข้าใจถึงพุทธคุณและแนวทางปฏิบัติตามพุทธคุณที่แท้จริงก็เป็น เรื่องที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

๒.๑.๒ พุทธคุณในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้า เรื่องนี้ศึกษาได้จาก พุทธดำรัสที่ตรัสกับภิกษุที่มาเฝ้าก่อนที่พระองค์จะปรินิพพาน ในมหาปรินิพพานสูตรว่า “ธรรมวินัยที่เราแสดงไว้ดีแล้ว บัญญัติไว้ดีแล้วจักเป็นศาสดาของพวกเขาทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้ว”^{๑๕}

พุทธดำรัสนี้ แสดงถึงพระธรรมวินัยเป็นหลักที่ชาวพุทธต้องให้ความสำคัญและให้ความเคารพในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปธรรมซึ่งยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันด้วยการศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามจนเข้าถึงหรือเห็นธรรม ด้วยตนเองอันเป็นการจรโลงพระธรรมวินัยหรือกล่าวโดยภาพรวมก็คือ พระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ แต่ตรงกันข้ามหากชาวพุทธไม่ศึกษาเล่าเรียน ถ้ายทอด และไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยก็จะทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ไม่ได้ด้วย

ปัจจัยที่จะทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ไม่ได้ดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็น หน้าที่หลักของชาวพุทธที่กล่าวไว้ในอรรถกถาธรรมบท ๒ ประการ คือ (๑) คันถธูระ หมายถึง หน้าที่ในการศึกษาทำความเข้าใจพระพุทธพจน์ (พระธรรมวินัย) ทรงจำ รวมถึงเผยแผ่ สืบต่อด้วย (๒) วิปัสสนาธูระ หมายถึง หน้าที่ในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่ได้ศึกษาจนเข้าใจอย่างถูกต้องแล้ว^{๑๖} เพราะการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยจะทำให้ชาวพุทธเข้าถึงพุทธคุณที่ใช้ในความหมายว่า ดวงตาเห็นธรรม เข้าถึงธรรม หรือเห็นธรรม เรื่องที่ยืนยันข้อนี้ คือพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระวักกลิในวักกลิสุตระ

^{๑๔} พระอริยนั้นทมนิ (พุทธทาส อินทปัญโญ), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๓), หน้า ๖๓.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๑๖} ธ.อ. (บาลี) ๑/๓.

อังกุตตรนิกาย เอกนิบาตว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม”^{๓๘}

๒.๑.๓ พุทธคุณในฐานะอารมณ์กรรมฐาน คือพุทธธานุสติ หมายถึง การระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าทั้ง ๙ ประการที่กล่าวข้างต้นเป็นอารมณ์ เพื่อทำจิตให้สงบตั้งมั่นอยู่ในองค์ภาวนา ส่วนวิธีการทำนั้นมีรายละเอียดค่อนข้างมาก จะไม่ขอกกล่าวในบทความนี้ แต่จะกล่าวถึงพุทธคุณในฐานะพุทธธานุสติ^{๓๙} หมายถึง ภาวะที่พุทธศาสนิกชนควรระลึกถึงและพิจารณาถึงพระคุณสมบัติของพระองค์อันเป็น อารมณ์ของสมถกรรมฐานข้อ ๑ ใน ๔๐ ข้อ โดยมีจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติเพื่อ ฝึกจิตให้นิ่ง สงบ มั่นคงที่เรียกกันว่า สมาธิเป็นปฏิกิริยาที่เกิดจากพลังจิตที่สงบ บริสุทธิ์ ใสสะอาด มีพลัง ซึ่งเป็นอำนาจที่เกิดจากธรรมที่มุ่งให้จิตนิ่งสงบเพื่อพัฒนา ผู้ปัญญาเป็นสำคัญ มิใช่เป็นอำนาจที่เกิดจากการเสกเป่า หรือการดลบันดาลจากผู้ที่มี อำนาจหรือฤทธิ์เหนือมนุษย์ เช่น เทพ เป็นต้น และการที่พระภิกษุรูปใดนำเอาพลัง ของสมาธิไปใช้เพื่อเสก เป่าวัตถุใดๆ เพื่อให้เกิดอานุภาพศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเรื่องที่ผิดไป จากพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า

สาระสำคัญในเชิงปฏิบัติต่อพุทธคุณที่กล่าวมาทั้งหมด เมื่อวิเคราะห์ แล้วจะสรุปลงในหัวข้อธรรม เรื่องอัมมจริยา คือ การประพฤติธรรมที่ปรากฏอยู่ใน อัมมจริยสูตร ขุททกนิกาย สุตตนิบาต^{๔๐} และพระอรธกถาจารย์ได้อธิบายว่า หมายถึง การประพฤติตนตามกรอบของสุจริต ๓ ประการ คือ กายสุจริต วจิสสุจริต และ มโนสุจริต^{๔๑} นอกจากนี้ พระสูตรดังกล่าวยังได้กล่าวถึงการประพฤติพรหมจรรย์ที่ พระอรธกถาจารย์อธิบายไว้ว่า คือ มรรคพรหมจรรย์ หมายถึง การปฏิบัติธรรม จนบรรลุอริยมรรค นอกจากนี้ การประพฤติธรรมนี้ยังปรากฏอยู่ในมงคลสูตร ขุททกนิกาย สุตตนิบาตในฐานะวิธีการสร้างความเจริญ งอกงามให้แก่ชีวิตหรือที่ เรียกว่า มงคลชีวิต^{๔๒}

^{๓๘} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๙.

^{๓๙} อง.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๗๙-๑๘๐/๓๙-๔๐.

^{๔๐} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๗๗/๕๖๕.

^{๔๑} ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๑๒๑.

^{๔๒} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๖/๕๖๒.

หลักปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธคุณโดยสรุปจะอยู่ในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาปทานสูตร ที่ฉนิกาย มหาวรรค^{๔๓} ซึ่งได้สรุป หลักปฏิบัติตามพุทธธรรมที่สะท้อนถึงเป้าหมายของพุทธธรรมคือ ความบริสุทธิ์ ทางกาย วาจา ใจ ๓ ประการ คือ

๑. ไม่ทำชั่วทางกาย วาจา และใจ

การปฏิบัติตามพุทธโอวาทข้อนี้สามารถกระทำได้ตั้งแต่หลักการพื้นฐาน ได้แก่ เบญจศีลที่เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตอื่น เว้นจากการละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น เว้นจากการละเมิดคุ้มครองของผู้อื่น เว้นจากการโกหกหลอกลวง และเว้นจากการ ทำลายตัวเองด้วยการเสพสิ่งมีนเมา และหลักอกุศลกรรมบถ หมายถึง หลักข้อห้าม ที่ขยายจากเบญจศีลให้ครอบคลุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจที่ไม่ถูกต้องของ มนุษย์ เพื่อมิให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมที่เสียหายที่นำความเดือดร้อนมาให้แก่ตัวเอง ผู้อื่น และสังคม กล่าวโดยรวมก็คือหลักคำสอนที่ว่าด้วยศีล และระเบียบวินัยที่มุ่งให้ มนุษย์รู้จักสำรวม ระมัดระวัง ละเว้นการกระทำที่นำไปสู่ความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่นโดยมีสันติภาพเป็นเป้าหมายสูงสุดทางสังคม และเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาจิตให้ตั้งมั่น (สมาธิ) และการหยั่งรู้ความจริงในสภาวะธรรมทั้งปวง (ปัญญา) ที่ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทางจิตได้อย่างสิ้นเชิง

๒. ทำความดีให้ถึงพร้อม

พระพุทธศาสนามองว่า การไม่ทำความชั่วถือว่าเป็นการทำความดีในขั้น พื้นฐาน แต่ยังมีความดีในระดับละเอียด ประณีตที่มนุษย์จะต้องเพียรกระทำให้ยิ่งขึ้น ไปอีก เรื่องนี้ ศึกษาได้จากการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้ที่ใช้เวลา อย่างยาวนาน เรื่องนี้ช่วยให้เราเข้าใจว่า ความดีเป็นเรื่องที่มนุษย์จะต้องทำให้สมบูรณ์ หลักที่สะท้อนถึงการสร้างความดีในพระพุทธศาสนามีมากมาย เช่น เบญจธรรมที่ว่า ด้วยหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อตนเอง ผู้อื่นด้วยความรัก ความปรารถนาดี (เมตตา กรุณา) มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาชีพ มีความสำรวม ระมัดระวังเรื่องเพศ (กามสังวร) มีความจริงใจ (สัจจะ) ต่อผู้อื่นที่แสดงออกมาด้วย

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

การไม่พูดโกหก หลอกลวง มีสติ สัมปชัญญะ ระลึกรู้และเลือกเฟ้นที่จะดีมีหรือ
บริโภคสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต และกุศลกรรมบถที่ว่าด้วยหลักการสร้างความดี
ที่ครอบคลุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ (กายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต)
และบุพเพศตบุพเพตยาที่ว่าด้วยการสร้างความดีให้พร้อมอยู่เสมอ^{๔๔} เป็นต้น

สรุปว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาล้วนมีเป้าหมายเพื่อการสร้างความดี
ตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงความดีขั้นสูงสุด เช่น ปธาน ๔ เมื่อกล่าวสรุปก็คือ หลักการ
สร้างความดีอย่างต่อเนื่อง และเป็นหลักการสร้างความดีที่ครอบคลุมทั้งทางกาย
วาจา และใจ โดยมีมุ่งประเด็นสำคัญไปที่จิตเป็นสำคัญ เนื่องจากพระพุทธศาสนา
มองว่าจิตเป็นบ่อเกิดของความคิด ความชั่วที่จะส่งผลให้เกิดการกระทำทางกาย วาจา
และใจตามมา ดังนั้น การสร้างความดีจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาจิตเพื่อยับยั้งต้นตอ
ของความชั่วที่มาจากกิเลส และพัฒนาความดีที่มาจากคุณธรรม

๓. การทำให้ผ่องใสบริสุทธิ์

วิธีการทำจิตให้บริสุทธิ์ ได้ถูกแสดงไว้ภายใต้หลักวิปัสสนากรรมฐาน
หมายถึง กรรมฐานที่ทำให้เกิดการรู้แจ้ง เห็นจริง เกิดปัญญาหยั่งรู้เรื่องต่างๆ ตาม
ความจริง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นเรื่องของการใช้สติพิจารณาสภาวธรรม
หรือรูปนาม ชันธ์ ธาตุ อายตนะ และอินทรีย์จนเห็นไตรลักษณ์คืออนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา จนละความยึดมั่นถือมั่นในรูปนามได้ ซึ่งมีรายละเอียดค่อนข้างมาก ไม่ขอ
กล่าวไว้ในที่นี้ แต่จะขอกกล่าวถึงเรื่องความบริสุทธิ์ที่พระพุทธศาสนามองว่าเกิดจาก
การกระทำของเราเอง มิได้เกิดจากปัจจัยภายนอก ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในขุททก
นิกาย ธรรมบทว่า “คนทำชั่วด้วยตนเอง ย่อมเศร้าหมองเอง ไม่ทำชั่วด้วยตนเองก็
บริสุทธิ์ด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์และความไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำ
คนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้”^{๔๕} พุทธดำรัสนี้ ช่วยให้เราได้แนวทางในภาพรวมว่า การพัฒนา
ตนให้บริสุทธิ์อยู่ที่มนุษย์แต่ละคนจะต้องลงมือด้วยตัวเอง มิใช่ไปพึ่งหมอไสยศาสตร์
อาจารย์ผู้เรืองวิชาคม หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใด ซึ่งนักวิชาการ เช่น แสง จันทร์งาม^{๔๖}

^{๔๔} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๔/๗.

^{๔๕} ข.ธ. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๖๕/๘๔.

^{๔๖} แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕-๖๖.

วิจารณ์ว่า การเคารพบูชา (พระเครื่อง) ในลักษณะของการอ้อนวอนร้องขอทำให้ชาวพุทธหลงลืมพระพุทธรูปเจ้าทั้งในประวัติศาสตร์และพระพุทธรูปเจ้าโดยสภาวะ^{๘๗}เข้าข่ายในลักษณะวิญญานนิยม (Animism) เป็นลัทธิพศุพราวมลและเป็นเรื่องที่ยัดขวางทางไปสู่อริยมรรค

หลักปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธรูปคุณที่กล่าวข้างต้นสรุปได้ตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ การพัฒนากาย วาจาให้บริสุทธิ์ด้วยศีล พัฒนาจิตให้เกิดความตั้งมั่น (สมาธิ) และพัฒนาจิตที่ตั้งมั่นแล้วให้เกิดปัญญาหยั่งรู้เรื่องต่างๆ ตามความจริง หลุดพ้นจากกิเลสและดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง (ปัญญา) ซึ่งถือว่าเป็นการบรรลุเป้าหมายของพุทธรูปคุณอย่างสูงสุด หลักฐานที่ยืนยันความจริงนี้คือ พุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกัที่ว่า “เราสอนแต่ทุกข์ และความดับทุกข์เท่านั้น...”^{๘๘} หรือในปหาราทสสูตร อังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาตที่ว่า “ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือ วิมุตติรส เหมือนมหาสมุทร มีรสเดียว คือ รสเค็ม”^{๘๙}

วิมุตติรสในพระพุทธรูปดำรัสนี้ หมายถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นบรมสุขที่เกิดจากอิสรภาพแห่งจิตที่ไม่ถูกครอบงำจากกิเลส เห็นได้จากการกล่าวถึงลักษณะของพระนิพพานภายใต้ชื่อของความสุขไว้ในสุขวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๙๐} หรือ “สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบ (นิพพาน) ไม่มี”^{๙๑}

^{๘๗} พระพุทธรูปเจ้าในประวัติศาสตร์ หมายถึง มหาบุรุษผู้เกิดมาทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาวโลกอย่างเอนกอนันต์ พระพุทธรูปเจ้าโดยสภาวะ หมายถึง ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยองค์รวมก็คือภาวะของพุทธรูปคุณทั้ง ๙ ประการ นั่นเอง

^{๘๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๖/๒๕๐๗.

^{๘๙} อง.อญฺญก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐.

^{๙๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๖/๙๖.

^{๙๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๙๖๕.

สรุป

จากสาระสำคัญของพุทธคุณที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า พุทธคุณคือ ภาวะแห่งความรู้แจ้ง ความบริสุทธิ์ที่เกิดจากการบำเพ็ญบารมีมาอย่างยาวนานของพระโพธิสัตว์จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประกอบด้วยพระคุณสมบัติอันประเสริฐ (พุทธคุณ) ๔ ประการ หรือเมื่อกล่าวอย่างย่อก็คือพุทธคุณ ๓ ได้แก่ พระปัญญาคุณ พระมหากรุณาคุณ และพระวิสุทธิคุณ ซึ่งทำให้ได้สรุปถึงแนวทางการพัฒนาตนเพื่อเข้าถึงพุทธคุณของชาวพุทธใน ๒ ประการคือ ปัญญาที่เห็นแจ้งในสังขาร และความรู้ที่ สะอาดแห่งจิตที่ปราศจากกิเลส เมื่อพิจารณาในสาระสำคัญตรงนี้จะพบว่า พุทธคุณไม่ใช่ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเชิงดลบันดาลอย่างที่หลายคนเข้าใจ และไม่สามารถนำไปใช้สร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ได้ เพราะการกระทำเช่นนั้นผิดไปจากเนื้อแท้ของพุทธคุณคือ พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้ให้เป็นตัวแทนของพระองค์ที่ชาวพุทธจะต้องศึกษาทำความเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อบรรลุพุทธคุณ คือความเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงขในสังขาร และมีจิตที่สะอาด บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส นี่คือเป้าหมายสูงสุดของการเข้าถึงพุทธคุณตามหลักพระพุทธศาสนา ยกเว้นแต่จะใช้พุทธคุณเพื่อเป็นกุศโลบายเพื่อฝึกจิตให้เกิดความสงบ ไน้มน้าวประชาชนให้เกิดศรัทธาและตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมที่ดีงาม หรือให้เกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนา แต่จะต้องระวังอย่าให้เกิดการยึดติดอย่างผิดๆ

บรรณานุกรม

- น.นิพนพาน. “หลวงพ่อกุณ ประสิษฐไธ เกจิอมตะแห่งศตวรรษ”, **ศักดิ์สิทธิ์**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๖๓๘ (๑ สิงหาคม ๒๕๕๒) : ๕๔.
- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สี่ตะวัน, ๒๕๔๕.
- _____. **ภัยแห่งพระพุทธรูปในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- พระอริยนันทมุนี (พุทธทาส อินทปัญโญ). **หลักพระพุทธรูป**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๓.
- พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเทปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สมนุตปาสาทิกาย นาม วินยฎีกกถาย ปฐโม ภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- _____. **สมนุตปาสาทิกาย นาม วินยฎีกกถาย ทุตโย ภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . **ธมมปทภูฏกถาย ฉฏฐุฏ ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

_____ . **วิสุทธิมคคคส นาม ปกรณวิเสสสส ทุติโย ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . **มมงคลตถทีปนิยา ทุติโย ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

ยุทธนา พินิจพันธ์. “บริสุทธิสังฆ์ ขุนพลแห่งกองทัพธรรม พระอาจารย์สมคิด
ฐิตสกุโข วัดนครอินทร์ นนทบุรี”, **ศกดิ์สิทธิ์**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๖๓๘
(๑ สิงหาคม ๒๕๕๒) : ๒๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **ปฐมสมโพธิกถา (ภาษาบาลี)
ฉบับคัดลอกคัมภีร์โบราณอักษรขอม**. พิมพ์ประกาศเกียรติคุณสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๗.
กรุงเทพฯ : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, ๒๕๓๗.

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว). **สวตมนต์ฉบับหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ส.ศิริรักษ์. **ความเข้าใจพระพุทธเจ้าและมหาสาวิกาในสมัยพุทธกาล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพฯ : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.